

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia ad Bibliothecarum Scientiam Pertinentia X (2012)

Magdalena Rzadkowska

Wydawcy książek w Łodzi w latach 1945–1956

Łódź została wyzwolona spod okupacji hitlerowskiej 19 stycznia 1945 r.; była miastem, które nie doznało poważnych zniszczeń materialnych i stało się atrakcyjnym miejscem do zamieszkania. Lokowały się tu urzędy, redakcje pism, wydawnictwa. Jednak większość instytucji i osób nie związała się z nim na dłużej, przenosili się do odbudowywanej Warszawy i innych miast. W 1949 r. Łódź przestała być znaczącym ośrodkiem wydawniczym i sytuacja taka utrzymywała się do momentu powołania w 1957 r. Wydawnictwa Łódzkiego. Prowadzona w latach 1945–1956 działalność wydawnicza nie doczekała się opracowania. Na podstawie analizy „Przewodnika Bibliograficznego” z lat 1944–1956, opracowanej przez Agatę Walczak-Niewiadomską *Bibliografii wydawnictw Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Łodzi w latach 1936–1946 i Łódzkiego Towarzystwa Naukowego w latach 1946–2005* (Łódź 2007), katalogów księgarskich, wydawniczych i bibliotecznych podjęłam próbę scharakteryzowania działalności wydawniczej prowadzonej wówczas w Łodzi.

Lata 1945–1949

Wydawcy ogólnopolscy

W 1945 r. Łódź była siedzibą trzech Spółdzielni Wydawniczych (SW) o zasięgu ogólnopolskim, tj. SW „Czytelnik”, SW „Książka”, SW „Wiedza”. Dwie ostatnie z wymienionych zostały w tym mieście powołane.

SW „Czytelnik” uważana jest za pierwsze polskie powojenne wydawnictwo, została powołana 16 X 1944 r. w Lublinie jako Spółdzielnia Wydawniczo-Oświatowa. Jej pierwszym prezesem w latach 1944–1948 był Jerzy Borejsza. 30 stycznia 1945 r. „Czytelnik” przeniósł się z Lublina do Łodzi. W kamienicy przy ul. Bandurskiego (dziś al. A. Mickiewicza) J. Borejsza zgromadził wybitnych prozaików, poetów, dramaturgów, krytyków. W lipcu 1945 r. siedzibą wydawnictwa stała się Warszawa, a jego agendy przeniesiono tam z Łodzi w 1949 r.¹ W Łodzi „Czytelnik” wydał dwie pozycje z literatury pięknej dla dorosłych, dramat Zygmunta Kałużyńskiego

¹ S. Siekierski, *Książka literacka: potrzeby społeczne i ich realizacja w latach 1944–1986*, Warszawa 1992, s. 149–150.

Kanikuła i poezje Mariana Kalinowskiego *Tańczące serca*. Zaproponował 6 tytułów dla dzieci, m.in. *Czołg porucznika Kukułki* Janiny Broniewskiej, *Rybak i sosna* Ewy Szelburg-Zarembiny. Z publikacji niebeletrystycznych zwraca uwagę seria „Biblioteka Społeczno-Polityczna”.

SW „Książka”, nawiązująca do tradycji Spółdzielni Księgarskiej „Książka”, została założona przez działaczy PPR w Lublinie w 1944 r. Jednak działalność rozwinęła w Łodzi w marcu 1945 r. Specjalizowała się w wydaniach prac z zakresu filozofii marksistowskiej, broszur społeczno-politycznych i literatury pięknej². W latach 1946–1947 SW „Książka” przedstawiła 38 tytułów literatury polskiej i obcej, m.in. *Odprawę posłów greckich* Jana Kochanowskiego, *Kubusia Fatalistę* Denisa Diderota, *Matkę* Maksyma Gorkiego, *Wielkanoc* Adolfa Rudnickiego, wznowiła wydaną po raz pierwszy w 1935 r. powieść Wandy Wasilewskiej *Ojczyzna*. Dzieciom i młodzieży zaproponowała m.in. *Baśnie* Hansa Christiana Andersena, *Kowala spod Raclawic* Hanny Januszewskiej. W serii „Biblioteka Klasyków Marksizmu” ukazały się m.in. R. Garaudy’ego *Komunizm i odrodzenie kultury francuskiej*, dwa tomy dzieł wybranych Karola Marksa. W serii „Biblioteka Socjalizmu Naukowego” m.in. *O roli jednostki w historii* J. Plechanowa (1947).

SW „Wiedza” powstała w 1945 r. w Łodzi z inicjatywy PPS. Jej rozwój był mniej dynamiczny niż „Książki”, ale obie oficyny posiadały w większych miastach własną, dobrze zorganizowaną sieć księgarni („Wiedza” ok. 30 placówek). Produkcja wydawnicza miała służyć realizacji zadań partyjnych, obejmowała przede wszystkim broszury propagujące idee PPS i podstawowe dzieła marksistowskie. Przygotowała w Łodzi m.in. *40-lecie Łódzkiego Klubu Sportowego 1908–1948* (1948). W 1948 r. uchwałą Rady Ministrów powołano nową oficynę pn. „Książka i Wiedza”, która stała się przede wszystkim wydawnictwem PZPR. Jej nakładem ukazała się m.in. praca Adama Bara *O niektórych przekształceniach podziału* (1949)³.

Wydawcy prywatni

W pierwszych powojennych latach duży wpływ na wzrost produkcji wydawniczej miały oficyny prywatne. Wydawcy poza ograniczeniami narzucanymi przez cenzurę nie odczuwali utrudniania możliwości druku. W sytuacji powojennego spustoszenia państwo starało się licznym firmom prywatnym udzielać pomocy, by książki jak najszybciej dotarły do rąk czytelników. Adam Bromberg podaje, że w latach 1945–1947 działało ich w Łodzi 25. Z tej grupy wydawców wymienia oficynę „Poligrafika”, jednak podaje, że jej właścicielem był Jerzy Płazewski, tymczasem należała ona do Alfonsa Władysława Krauzego. Firmę Władysława Bąka lokuje z kolei błędnie w Krakowie. Nadmienia także o łódzkiej Księgarni Naukowej⁴. Te mylne informacje o łódzkich wydawcach podają także Piotr Kitrasiewicz i Łukasz Gołębiowski, choć nie powołują się na A. Bromberga⁵.

² Tamże, s. 136–138.

³ Tamże, s. 138–141.

⁴ A. Bromberg, *Książki i wydawcy: ruch wydawniczy w Polsce Ludowej w latach 1944–1957*, Warszawa 1958, s. 70, 76, 77.

⁵ P. Kitrasiewicz, Ł. Gołębiowski, *Rynek książki w Polsce 1944–1989*, Warszawa 2005, s. 23.

Dane o łódzkich wydawcach były publikowane na łamach „Przeglądu Księgarskiego” w latach 1947–1948⁶. Wymieniono tam następujące firmy: Księgarnia Ludowa Teofil Lemański; Księgarnia Łódzka Wydawnicza „Czytaj”; Księgarnia Naukowa Karol Wiśniewski; Polska Agencja Wydawnicza; SW „Ingos”; SW „Słowo”; Stanisław Jamiołkowski i Tadeusz J. Evert Spółka Wydawnicza; Stanisław Jamiołkowski „Księgarnia Polska”; Wydawnictwo „Kolumna” Zygmunt Kozierkiewicz; Wydawnictwo „Żagiel” Stefan Szpinger i Ska; Wydawnictwo Feliks Owczarek; Wydawnictwo Feliksa Grąbczewskiego (skreślone w 1948 r.); Wydawnictwo Kazimierz Rutski; Wydawnictwo Książek i Pomocy Szkolnych „Poligrafika” Alfonsa Władysława Krauze; Wydawnictwo Marian Ginter; Wydawnictwo Naukowo-Literackie „Kultura Polska”; Wydawnictwo Władysława Bąka.

Łódzkim wydawcą, który wznowił po wojnie działalność, był Kazimierz Pawlak. Od 1916 r. prowadził on przedstawicielstwo warszawskiego Towarzystwa Szerzenia Oświaty Drukowanym Słowem „Czytaj”. Po 1918 r. przejął placówkę, kupił także księgarnię Ullsteina przy ul. Dzielnej (Narutowicza) 2 i prowadził ją pf. „Czytaj”, następnie Księgarnia Łódzka „Czytaj”; od 1926 r. był również wydawcą. Po wybuchu II wojny światowej został wysiedlony do Krosna. W 1945 r. wrócił do Łodzi i odzyskał swój lokal oraz część nakładów, do śmierci prowadził księgarnię (przekształconą w antykwariat) i wypożyczalnię książek. Wznowił też działalność wydawniczą⁷. Łodzianami byli: Feliks Owczarek, który przed 1 września 1939 r. pracował w księgarni Nachamana Fajwisza Otelsberga⁸ i po wojnie wrócił do zawodu oraz ekonomista Jerzy Zieliński, przed II wojną światową współwłaściciel domu handlowego i zakładów chemicznych. Prowadził także niezarobkowo antykwariat. J. Zieliński 11 września 1945 r. otworzył księgarnię kierowaną przez Rudolfa Sandere⁹. Władysław Bąk pracował w Wydawnictwie Polskim Rudolfa Wegnera w Poznaniu, lwowskiej Książnicy „Atlas” i warszawskich firmach Jakuba Mortkowicza, Michała Arcta i Jakuba Przeworskiego¹⁰. Stanisław Jamiołkowski był pracownikiem M. Arcta w Warszawie, Gebethnera i Wolfa w Paryżu, warszawskiej księgarni „Biblioteka Polska”¹¹. W Łodzi prowadził sam „Księgarnię Polską” i od

⁶ Zob. też *Spis księgarń oraz wypożyczalni książek zarejestrowanych w Związku Księgarzy Polskich [po dzień] 1 lipca 1948 r.*, Warszawa [1948].

⁷ J. Dunin, *Pawlak Kazimierz*, [w:] *Słownik pracowników książki polskiej. Suplement*, pod red. I. Treichel, Warszawa, Łódź 1986, s. 164–165; tenże, *Łódzka Księgarnia Wydawnicza „Czytaj”*, „Księgarz” 1964, nr 2, s. 86; tenże, *Moja Łódź pełna książek: o kulturze książki ze źródeł i wspomnień*, Łódź 2002, s. 88.

⁸ Archiwum Akt Nowych (AAN). Związek Księgarzy Polskich (ZKP), sygn. 33. Kwestionariusze rejestracyjne dla firm księgarskich, s. 125; J. Strzałkowski, *Drukarnie i księgarnie w Łodzi do 1944 r.*, Łódź 1994, s. 90.

⁹ Biblioteka Narodowa (BN). Zakład Dokumentacji Księgoznawczej (ZDK). Spuścizna Feliksa Pieczętkowskiego. Komisja weryfikacyjna Związku Księgarzy Polskich i Polskiego Towarzystwa Wydawców Książek (1945–1949). Materiały; AAN.ZKP, sygn. 33. Kwestionariusze rejestracyjne dla firm księgarskich, s. 176.

¹⁰ BN.ZDK. Spuścizna Feliksa Pieczętkowskiego FP/2. Komisja weryfikacyjna Związku Księgarzy Polskich i Polskiego Towarzystwa Wydawców Książek (1945–1949). Materiały.

¹¹ BN.ZDK. Spuścizna Feliksa Pieczętkowskiego FP/11. Komisja weryfikacyjna Związku Księgarzy Polskich i Polskiego Towarzystwa Wydawców Książek (1945–1949). Materiały; Archiwum Stowarzyszenia Księgarzy Polskich. Życiorys S. Jamiołkowskiego.

1947 r. wydawnictwo pf. St. Jamiołkowski i T.J. Evert. Jego wspólnik Tadeusz Evert odbył praktykę w wydawnictwie „Trzaska Evert Michalski”, pracował w księgarniach lwowskich i Zakładzie Narodowym im. Ossolińskich; podejmował również pracę w działach handlowych innych firm¹².

Marian Ginter prowadził własną księgarnię w Warszawie¹³, Zygmunt Kozierkiewicz był właścicielem drukarni tamże¹⁴, Teofil Lemański pracował w wydawnictwie „Trzaska Evert Michalski”¹⁵. Stefan Szpinger rozpoczął pracę księgarską u Gebethnera i Wolfa, najpierw w Krakowie, następnie w Łodzi. Lata 1914–1925 spędził w Rosji i ZSRR, po powrocie do Polski pracował w księgarniach Towarzystwa Szkół Ludowych w Krakowie i Lwowie, Księgarni św. Wojciecha w Poznaniu. Podczas okupacji – w Wydawnictwie Polskim R. Wegnera w Warszawie¹⁶. Karol Wiśniewski to okupacyjne nazwisko Henryka Igła, pochodzącego ze znanego lwowskiego rodu antykwariuszy i księgarzy. Był on związany z księgarstwem od 1929 r., pracując najpierw u Zygmunta Igła (ul. Batorego 34), następnie prowadząc własną księgarnię przy ul. Batorego 6. Podczas radzieckiej okupacji Lwowa kierował biblioteką Archiwum Miejskiego¹⁷.

Tajemnicą łódzkiego ruchu wydawniczego w okresie powojennym pozostaje Wydawnictwo Kazimierz Rutski. Jego patron był znanym wileńskim księgarzem i wydawcą, który zmarł 17 I 1945 r.¹⁸ Nie mógł więc otworzyć firmy w powojennej Łodzi. Może pracownicy lub spadkobiercy repatriowali się do tego miasta, postanowili wznowić działalność i wykorzystać znaną markę?

Jako pierwsze podjęły w 1945 r. działalność wydawniczą firma K. Rutski i księgarnia K. Wiśniewskiego. W kolejnych latach dołączali nowi edytorzy. Wiodącym wydawcą był W. Bąk, który w latach 1946–1949 przygotował 58 woluminów. Nakładem „Poligrafiki” ukazało się 37 wol., „Kolumny” – 37, St. Jamiołkowskiego i T.J. Everta – 23, Księgarni Naukowej K. Wiśniewskiego – 15. Można wskazać sześciu wydawców przygodnych, którzy w latach 1945–1949 przygotowali od 1 do 3 wol. i była to ich jedyna produkcja. Należą do nich wydawnictwa: „Kultura Polska”, „Dla Wszystkich”, „Żagiel” H. Zawilskiej oraz Księgarnia „Odrodzenie”.

¹² „Rocznik Literacki” 1983, s. 814–815.

¹³ BN.ZDK. Spuścizna Feliksa Pieczętkowskiego. Komisja weryfikacyjna Związku Księgarzy Polskich i Polskiego Towarzystwa Wydawców Książek (1945–1949). Materiały.

¹⁴ T. Męczyński, *Lata z książką wspomnienia księgarza 1907–1957*, [Łódź] 1962, s. 120.

¹⁵ BN.ZDK. Spuścizna Feliksa Pieczętkowskiego FP/18. Komisja weryfikacyjna Związku Księgarzy Polskich i Polskiego Towarzystwa Wydawców Książek (1945–1949). Materiały.

¹⁶ BN.ZDK. Spuścizna Feliksa Pieczętkowskiego FP/32. Komisja weryfikacyjna Związku Księgarzy Polskich i Polskiego Towarzystwa Wydawców Książek (1945–1949). Materiały; S. Szpinger, *Na szerokiej drodze: pamiętnik księgarza*, [Łódź] 1974; H. Tadeusiewicz, *Szpinger Stefan*, [w:] *Słownik pracowników...*, s. 211; J. Irzyniec, *Stefan Szpinger (1893–1976)*, „Księgarz” 1976, nr 4, s. 77–78.

¹⁷ BN.ZDK. Spuścizna Feliksa Pieczętkowskiego FP/35. Komisja weryfikacyjna Związku Księgarzy Polskich i Polskiego Towarzystwa Wydawców Książek (1945–1949). Materiały; AAN. ZKP, sygn. 33, s. 174; D. Dobrzecka, *Henryk Igel – ostatni potomek sławnego rodu antykwariuszy*, „Księgarz” 1956, nr 3–4, s. 19–20.

¹⁸ F. Pieczętkowski, *Rutski Kazimierz*, [w:] *Słownik pracowników książki polskiej*, pod red. I. Treichel, Warszawa, Łódź 1972, s. 774–775.

Od 1946 r. łódzkie oficyny prywatne podejmowały edycje beletrystyki i literatury dziecięco-młodzieżowej. Wydawnictwo W. Bąka (brata poety Wojciecha, który był kierownikiem literackim oficyny) rozpoczęło w 1946 r. m.in. edycję dzieł Józefa Ignacego Kraszewskiego, by uczcić 60. rocznicę śmierci pisarza, i Sewera (Ignacego Maciejowskiego). W 1947 r. W. Bąk powołał serię „Biblioteka Arcydzieł Powieści Rosyjskiej”, w której ukazały się m.in. *Ojcowie i dzieci* Iwana Turgieniewa, *Testament ojcowski* Fiodora Gładkowa. Wydawał współczesną polską poezję i prozę, m.in. powieść Edmunda Millera *Świta zaranie*, utwory Wojciecha Bąka.

Staraniem należącego do W. Krauzego wydawnictwa „Poligrafika” ukazały się m.in. antologia *Literatura na emigracji*, opracowana przez Antoniego Słonimskiego, powieść Stanisława Sojeckiego *Ściany mają uszy*, fragment powieści Herberta Georga Wellsa *Sfinks* pt. *Jutro ludzkości*. Księgarnia Ludowa Teofila Lemańskiego wydała m.in. *Sikorski i jego żołnierze* Stanisława Strumph-Wojtkiewicza. „Kolumna” Z. Kozierkiewicza wydała powieści sensacyjne: *Zęby tygrysa* Maurice’a Leblanca, *Upiór w operze* Gastona Leroux, *Miss o szkarłatnym spojrzeniu* Romana Dąbrowskiego oraz *Pamiętniki* Jana Chryzostoma Paska. W repertuarze Księgarni Naukowej K. Wiśniewskiego znalazły się powieści austriackiej pisarki Annemarie Selinko, ukazujące się wcześniej w wydawnictwie „Rój”, *Szary cień* Macieja Słomczyńskiego oraz *Stara baśń* J.I. Kraszewskiego. Wiodącym wydawcą książek dla dzieci była oficyna Feliksa Owczarka, która w latach 1947–1949 przygotowała 8 tytułów, m.in. *Samolub olbrzym* Oskara Wilde’a, *Kominiarczyk* Stanisława Jachowicza, *David Copperfield* Ch. Dickensa oraz *Bajki* Aleksandra Fredry.

Według moich ustaleń, w 1949 r. ukazało się nie mniej niż 6 tytułów: powieść Karoliny Beylin (pod pseudonimem Maria Maliszewska) *Warszawa! Wysiadać* w wydawnictwie „Poligrafika”, u S. Jamiołkowskiego i T.J. Everta *Rok 1809* Wacława Gąsiorowskiego, u F. Owczarka *Opowieść wigilijna* Ch. Dickensa, u W. Bąka wybór wierszy Kazimierzy Iłłakowiczówny i *Bohater naszych czasów* M. Lermontowa w serii „Biblioteka Arcydzieł Powieści Rosyjskiej”, nakładem Księgarni Naukowej powieść Janusza Rychlewskiego *Zielone granice*.

W repertuarze wydawców prywatnych prócz literatury pięknej można znaleźć pozycje z różnych dziedzin wiedzy. Wydawnictwo „Poligrafika” proponowało biografie Marii Konopnickiej, pióra Jadwigi Słomczyńskiej i Stefana Żeromskiego, w opracowaniu Stanisława Adamczewskiego. Miało w swoim repertuarze pracę amerykańskiego specjalisty w zakresie doradztwa organizacyjnego Harringtona Emersona *Dwanaście zasad wydajności*, rozprawę Rudolfa Langrada *Skarbowość w nowym ustroju*, *Dokumenty chłopskiej doli* Bohdana Baranowskiego. W serii „Biblioteczka Zawodowa” ukazała się publikacja Tadeusza Nowackiego *Szkolnictwo zawodowe w nowej Polsce*, w serii „Biblioteka Potrójnego Węzła” m.in. książka T. Sas-Jaworskiego *Z fizyką na ty*. Poradnik J. Płazewskiego *Fotografowanie nie jest trudne* został wydany w serii „Wiedza i Sztuka”. Oficyna wydała także A. Paszkowicza *Wróciłem z Mauthausen* oraz wspomnienia J. Piotrowskiego o Januszu Korczaku.

Wydawnictwo W. Bąka przygotowało pracę H.M. Dąbrowskiej *O Karolu Łżykowskim*. Z publikacji popularnonaukowych zaproponowało m.in. *Zajmującą fizykę* J. Perelmana. Oficyna St. Jamiołkowskiego i T.J. Everta przygotowała *Krótki zarys fizyki* A. Pisarskiego, *Analizę miareczkową* J. Dobrowolskiego, pracę austriackiego psychologa Alfreda Adlera *Znajomość człowieka*, *Podstawowe zagadnienia*

w literaturze polskiej J. Bielańskiego, pamiętniki Galeazzo Ciano. W popularnonaukowej serii „Zdobycze Nauki” wydała m.in. *Wyzwolenie energii atomu* R.E. Peierlsa. W serii „Z codziennych Zagadnień” ukazały się książki kucharskie H. i M. Huvert *Jemy surówki, Obiad za godzinę, Ciasta, ciastka, ciasteczka*.

Księgarnia Naukowa wydawała serię „Licealna Biblioteczka Filozoficzna”, w której ukazały się m.in. *Logika tradycyjna* i *Logika matematyczna* Stanisława Kaczorowskiego (1946), *Rozmowa z pesymistą* Władysława Witwickiego (1948). U K. Rutskiego ukazywały się takie wydawnictwa, jak np. *O naśladowaniu Chrystusa* Tomasza á Kempis, *Rozmyślenia* Marka Aureliusza, podręcznik do nauki religii *Jak kochać Jezusa*, podręcznik dla kierowców Antoniego M. Plamitzera *Elektrotechnika samochodowa*. W serii „Biblioteka Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego” oficyna wydała m.in. *Zasady skarbowości* H. Daltona. Jej nakładem ukazała się także *Kuchnia doskonała poprzednio Kucharka litewska* Wincentyny Zawadzkiej. Doświadczeniu II wojny światowej poświęcone były m.in. tytuły z repertuaru Księgarni „Czytaj” K. Pawłaka, np. *Radogoszcz* M. Nowackiej czy wydana przez Księgarnię Ludową T. Lemańskiego książka *Bateria została* Apoloniusza Zawilskiego o kampanii wrześniowej.

Wydawnictwo „Kolumna” była wiodącym łódzkim wydawcą literatury medycznej. W serii „Biblioteka Dbaj o Zdrowie”, ukazały się m.in. Emila Palucha *Przez dobre odżywianie do zdrowia*, Marii Rudolf-Skokowskiej *Dbaj o dziecko*, Adama Huszczy *Elementarz zdrowia*. W serii „Portrety Demokratów Polskich” firma wydała pracę Mariana Tyrowicza *Polscy bojownicy Wiosny Ludów*.

Spółdzielnie wydawnicze

Łódzki Instytut Wydawniczy (spółdzielnia wydawnicza z odpowiedzialnością udziałami) powstał w 1946 r. z inicjatywy PPR. Jej założycielem był Edward Uzdański, redaktor naczelny „Głosu Robotniczego”. Spółdzielnia wydała 26 tytułów książek dla dzieci i młodzieży. W 1947 r. Komitet Centralny PPR powołał RSW „Prasa”, która miała skupić wydawnictwa prowadzone przez lokalne władze partyjne. „Prasa” przejęła ŁIW i dążąc do ujednoczenia profilu wydawniczego przerwała szereg inicjatyw edytorskich, m.in. zaniechała wydawania literatury dla młodych czytelników. Oficjalne przejęcie Instytutu nastąpiło 11 I 1950 r.¹⁹ Jego nakładem ukazały się m.in. *Przygody Hucka* Marka Twaine’a, *Dwa koguty* Jana Brzechwy, *Mała Dorrit* Charlesa Dickensa, *O Jasiu kapeluszniku* Lucyny Krzemienieckiej.

Spółdzielnia Harcerska „Czuj-Czyn”, z odpowiedzialnością udziałami, została założona w Łodzi w 1933 r. przez działacza harcerskiego dr. Albina Grabowskiego. Działalność wznowiła w czerwcu 1945 r. w oparciu o przedwojenny statut. Prócz pracowni rzemieślniczych i warsztatów naprawczych prowadziła także działalność kulturalno-oświatową i społeczno-wychowawczą. Jej nakładem ukazały się dwa druki: *Harcerz w służbie zdrowia* Boguchwała Panasa (1947) i obraz sceniczny Marii Juszkiewiczowej *Jak Bolek został harcerzem* (1947). W kwietniu 1947 r. Spółdzielnia „Czuj-Czyn” została przekształcona w spółdzielnię handlową. W 1950 r. zakończyła samodzielną działalność i została włączona do Centralnej Składnicy Harcerskiej²⁰.

¹⁹ S. Borowkin, *Łódzki Instytut Wydawniczy*, „Listy Bibliofilskie” 1974, s. 43–45.

²⁰ Archiwum Państwowe w Łodzi (APŁ). Spółdzielnia Harcerska „Czuj-Czyn” w Łodzi (z odpowiedzialnością udziałami), sygn. 2. Statut, k. 2–3; Tamże. Księga Protokołów Po-

Spółdzielnia Książnica Samorządów z odpowiedzialnością udziałami została powołana na walnym zebraniu założycieli 19 IV 1945 r. z inicjatywy Wydziału Samorządowego Urzędu Wojewódzkiego Łódzkiego i bezpośrednio mu podlegała. Jej głównym zadaniem było zaopatrywanie związków samorządowych w druki niezbędne do prowadzenia pracy administracyjnej, inne pomoce biurowe, wydawnictwa fachowe²¹. W 1946 r. postanowiono podjąć druk wydawnictw książkowych. Przygotowano m.in. pracę *Gospodarka finansowa samorządu terytorialnego i kredyt komunalny* Kazimierza Nieziemskiego oraz *Prawo o ustroju gminy wiejskiej i gromady* Mikołaja Zakrzewskiego. Jednak akcja wydawnicza nie należała do priorytetowych zadań Spółdzielni. Nie podejmowano nowych wydawnictw i nie opracowywano planów wydawniczych na kolejne lata, choć brakowało literatury dotyczącej zagadnień związanych z funkcjonowaniem samorządu²². W 1948 r. postanowiono połączyć Spółdzielnię Książnica Samorządów ze Spółdzielnią Gospodarcze Zrzeszenie Samorządu Terytorialnego w Warszawie²³.

Spółdzielnia Uniwersytecka w Łodzi powstała 24 lipca 1945 r., przejęła prace Komisji Samopomocy Profesorom Uniwersytetu Łódzkiego i działała do 1949 r. Jej członkami byli pracownicy naukowcy, studenci, stowarzyszenia akademickie, pracownicy instytutów i towarzystw naukowych, osoby prawne. Na mocy uchwały Walnego Zgromadzenia połączyła się z dwoma spółdzielniami akademickimi: „Unią Akademicką” i „Akademikiem”²⁴. Spółdzielnia, prócz działalności gospodarczej, prowadziła działalność kulturalną i oświatową w oparciu o koła naukowe i organizacje młodzieżowe, zawiadywała kioskami księgarskimi, wypożyczalniami, antykwariatami, wydawała prace naukowe i podręczniki. W 1948 r. zaczęła się przekształcać w spółdzielnię wydawniczą, podejmując druk skryptów dla studentów łódzkich wyższych uczelni²⁵. W 1949 r. walne zebranie delegatów zdecydowało o jej likwidacji. Uznano, że spółdzielnia wielobranżowa nie ma możliwości rozwoju w nowych strukturach spółdzielczości, zmierzających do koncentracji i daleko posuniętej specjalizacji²⁶.

Spółdzielnię Wydawniczą „Polonista” z odpowiedzialnością udziałami w grudniu 1945 r. powołał Łódzki Oddział Towarzystwa Literackiego im. Adama Mickiewicza, który po wojennej przerwie wznowił działalność w maju tego roku. Oficyna publikowała książki i czasopisma z zakresu historii, teorii i metodyki

siedzeń Zarządu. Uchwała Rady Nadzorczej Spółdzielni Harcerskiej „Czuj-Czyn” z dn. 7 XII 1949 r. o przekazaniu sklepów i warsztatów Centralnej Składnicy Harcerskiej w Warszawie, Uchwała I Nadzwyczajnego Walnego Zebrania Członków 12 XII 1949 r. o likwidacji działalności Spółdzielni „Czuj-Czyn”, prot. nr 37; tamże, nr zesp. 684. Inwentarz.

²¹ APŁ. Spółdzielcza Książnica Samorządów, sygn. 1. Statut, k. 2; tamże, sygn. 4. Protokoły z posiedzeń Zarządu; tamże, sygn. 2. Wyciąg z Rejestru Handlowego Dział Sp. nr 82/45, k. 1–2; tamże, sygn. 7 [Protokoły lustracyjne 1947], k. 1.

²² APŁ. Spółdzielcza Książnica Samorządów, sygn. 4. Protokoły z posiedzeń Zarządu, k. 23; tamże, sygn. 7 [Protokoły lustracyjne 1947], k. 9

²³ APŁ. Spółdzielcza Książnica Samorządów, sygn. 5. Wyciąg z posiedzenia Rady Nadzorczej SKS z dn. 21 czerwca 1948 r., k. 28.

²⁴ APŁ. Spółdzielnia Akademicka z odpowiedzialnością udziałami, sygn. 1.

²⁵ APŁ. Spółdzielnia Akademicka z odpowiedzialnością udziałami, sygn. 12.

²⁶ APŁ. Spółdzielnia Akademicka z odpowiedzialnością udziałami, sygn. 3, 8.

nauczania literatury. Otrzymała też prawo edycji dzieł naukowych, popularnonaukowych i literackich na zamówienie innych instytucji. Wydawała dwumiesięczniki „Polonista” i „Życie Literackie” oraz rocznik „Prace Polonistyczne”. Z publikacji książkowych należy wymienić monografię *Bolesław Prus* Janiny Kulczyckiej-Saloni (1946), *Księgę pamiątkową ku uczczeniu czterdziestolecia pracy naukowej prof. dra Juliusza Kleinera* (1949), opracowanie Ewy Korzeniewskiej *Zofia Nałkowska* (1949) inicjujące serię „Pisarze Współcześni”, pierwszy tom *Szkiców z filozofii literatury* Romana Ingardena. Posunięcia władz państwowych zmierzające do scentralizowania różnych dziedzin gospodarki, nieprzyjęcie do sprzedaży przez „Dom Książki” wydawnictw „Polonisty”, trudności z otrzymaniem subwencji, straty związane z pójściem na przemiał nakładu *Diariusza kultury łódzkiej*, doprowadziły w maju 1951 r. do likwidacji wydawnictwa²⁷

Spółdzielnię Wydawniczą „Prawo” powołało w Łodzi 3 listopada 1945 r. środowisko prawników. Jej celem było wydawanie i rozpowszechnianie książek i druków z zakresu ustawodawstwa, wiedzy prawniczej i dyscyplin pokrewnych²⁸. Spółdzielnia publikowała naukowe dzieła prawnicze, których autorami byli m.in. jej członkowie. Wydawano komentarze i podręczniki prawnicze, przeznaczone głównie dla szkół wyższych i sądów. Jej nakładem ukazały się m.in. *Wzory postępowania niespornego* Jana Witeckiego, *Kodeks postępowania karnego* Mieczysława Siewierskiego²⁹. Publikowane prace cieszyły się powodzeniem, jednak Zwyczajne Walne Zgromadzenie Spółdzielni Wydawniczej „Prawo” 29 kwietnia 1949 r. podjęło decyzję o rozwiązaniu i likwidacji firmy. Stwierdzono, że wydawanie komentarzy w warunkach zmian zapowiadanych w ustawodawstwie cywilnym i karnym jest bardzo ryzykowne. Podnoszono także fakt, iż w związku z prowadzoną przez państwo polityką koncentracji i scalania rynku wydawniczego oficynę i tak czeka przymusowa likwidacja, gdyż należy ona do małych spółdzielni przeznaczonych do zamknięcia przez Centralny Związek Spółdzielni Księgarskich. Proces likwidacji Spółdzielni trwał od maja 1950 r. do czerwca następnego roku³⁰.

Wojskowy Instytut Wydawniczy

Rozkazem nr 27 z dn. 16 września 1944 r. Naczelnego Dowództwa Wojska Polskiego powołano Wojskowy Instytut Naukowo-Wydawniczy (WINW), który z powodu braków kadrowych nie mógł rozpocząć działalności w tym roku. W 1945 r. tymczasową siedzibą Instytutu była Łódź³¹. Kolejno kierowali nim ppłk Ignacy Płazewski, płk Stanisław Okęcki i płk dypl. Edmund Ginalski. Do zadań Instytutu należało

²⁷ S. Borowkin, *Spółdzielnia Wydawnicza „Polonista”*, „Księgarz” 1971, nr 3, s. 55–57.

²⁸ APŁ. Spółdzielnia Wydawnicza „Prawo” z odpowiedzialnością udziałami, sygn. 1, 8.

²⁹ APŁ. Spółdzielnia Wydawnicza „Prawo” z odpowiedzialnością udziałami, sygn. 8, 9, 10.

³⁰ APŁ. Spółdzielnia Wydawnicza „Prawo” z odpowiedzialnością udziałami, sygn. 3, 5, 8, 24.

³¹ Centralne Archiwum Wojskowe (CAW). Sztab Generalny Wojska Polskiego (Szt. Gen. WP), sygn. CAW IV.501.1/A/1911, Opracowanie Instytutu pt. „O strukturze i organizacji WINW od 1917–1939 r.”, k. 6; W. Jurgielewicz, *Organizacja Ludowego Wojska Polskiego (22. VII. 1944 – 9.V.1945)*, Warszawa 1968, s. 128; K. Frontczak, *Rozwój władz naczelnych i instytucji wojskowych Ludowego Wojska Polskiego w latach 1945–1947*, „Wojskowy Przegląd Historyczny” 1973, nr 3, spec., s. 435.

rozpowszechnianie w wojsku prac naukowych, oświatowych, podręczników i prasy fachowej; czuwanie nad poprawnością słownictwa wojskowego we wszelkiego rodzaju wydawnictwach; prowadzenie całości pracy wydawniczej w Wojsku Polskim; ułatwianie pracy twórczej pisarzom wojskowym i wyszukiwanie nowych autorów; prowadzenie Głównej Księgarni Wojskowej (z filiami) i Drukarni Wojskowej (z oddziałami). W zakresie pracy i gospodarki budżetowej Instytut podlegał bezpośrednio Szefowi Sztabu Generalnego, natomiast pod względem dyscypliny i zaopatrzenia oraz ochrony bezpieczeństwa właściwemu Dowódcy Okręgu Wojskowego³².

Wojskowy Instytut Naukowo-Wydawniczy miał wyłączne prawo wydawania regulaminów i podręczników do szkolenia wojskowego. Ukazały się m.in. regulaminy walki piechoty, artylerii, służby polowej; instrukcje, np. saperskie, łączności, chemiczne, lotnicze. Za cenne osiągnięcie wydawnicze w zakresie pomocy szkoleniowych uważa się opracowanie i wydanie *Tymczasowego regulaminu walki broni połączonych* (cz. 1 – 1947, cz. 2 – 1948), pierwszego po II wojnie światowej regulaminu obejmującego ogólne zasady walki, dowodzenia i działań zaczepnych na szczeblu taktycznym i operacyjnym³³.

Nakładem Instytutu ukazały się m.in.: *Kodeks Wojskowego Postępowania Karnego* (1945), *Tymczasowe przepisy o Archiwum Wojskowym* (1945), podręcznik *Terenoznawstwo* opracowany przez Kazimierza Engwerta i Franciszka Nowickiego (1946). Ogłaszano przekłady z języka rosyjskiego, np. D. Bielewa *Łączność telefoniczna i radiowa* (1946) czy opracowany na podstawie książki N.M. Zamiatina opis bitwy pod Stalingradem (1947). Działalność wydawniczą prowadziła także Główna Księgarnia Wojskowa. Przygotowała serię „Biblioteka Sportowa”, w której ukazały się podręczniki poświęcone różnym dyscyplinom sportowym, przeznaczone dla nauczycieli i instruktorów. Jej nakładem ukazała się także publikacja poświęcona XIV Igrzyskom Olimpijskim w Londynie oraz podręcznik dla autorów i wydawców.

Po powołaniu w 1947 r. wydawnictwa Ministerstwa Obrony Narodowej pn. „Prasa Wojskowa”, kierowanego przez A. Bromberga, nastąpiła centralizacja wojskowych instytucji wydawniczych. W 1949 r. WINW został podporządkowany Głównemu Zarządowi Polityczno-Wychowawczemu WP i połączony z wydawnictwem „Prasa Wojskowa”³⁴.

Żydowski ruch wydawniczy

Powojenna Łódź stała się ośrodkiem tranzytu i osiedlania się ocalałych z Holocaustu Żydów. W pracach poświęconych społeczności żydowskiej po II wojnie światowej autorzy jedynie wzmiankują, że miasto stało się ważnym ośrodkiem wydawniczym³⁵. W latach 1945–1946 wiodącym wydawcą był Centralny Komitet Żydów Polskich. Przygotowywał publikacje poświęcone zagładzie Żydów w gettach

³² CAW. Szt. Gen. WP, sygn. CAW IV.501.1/A/1906, Statut WINW z dn. 31 X 1945 r., k. 5.

³³ L. Grot, T. Konecki, E. Nalepa, *Pokojowe dzieje wojska polskiego*, Warszawa 1988, s. 157, 158.

³⁴ CAW. Szt. Gen. WP, sygn. CAW IV.501.1/A/1910, Zarządzenie 0300/III, k. 29; A. Bromberg, *Książki i wydawcy...*, s. 153–154.

³⁵ Por. L. Olejnik, *Polityka narodowościowa Polski w latach 1944–1960*, Łódź 2003, s. 375; J. Wróbel, *W cieniu Holocaustu. Odrodzenie społeczności żydowskiej w Łódzkiem po II wojnie światowej*, „Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej” 2005, nr 11, s. 29.

lwowskim, białostockim, łódzkim, warszawskim, żółkiewskim. W serii „Dokumenty i Materiały z Czasów Okupacji Niemieckiej w Polsce” ogłaszano materiały źródłowe, np. *Getto łódzkie* w opracowaniu Artura Eisenbacha (1946). Inną z działających w tym czasie oficyn była Spółdzielnia Wydawnicza „Dos Naje Lebn”, która zaprezentowała w serii „Mała Biblioteczka” literaturę żydowską, m.in. poezje Chaima Grade *Ojfdi churwes* (1947), opowiadania Josefa Okrutnego *A bojm in wint* (1948).

Działalność wydawniczą podjęły organizacje syjonistyczne Ruch Gordonia Makabi Hacaïr, Komitet Naczelny Młodzieży Chalucowej „Ichudu”, partia Poalej Syjon, Centralny Komitet Zjednoczenia Syjonistów-Demokratów Ichud, Komitet Naczelny Ruchu Halucowego Ichud Hanoar-Hacijoni Akiba. Publikacje, które ukazały się ich nakładem, były poświęcone m.in. Palestynie, np. *Erec Izrael: geografia Palestyny* (Keren Kajemet Leisrael 1948). W wydawanej przez Ichud Hanoar-Hacijoni Akiba serii „Nasza Biblioteczka” ukazywały się tytuły na temat świąt religijnych, np. *Chanuka* (1947). Przygotowano m.in. opracowaną przez Natana Grossa antologię poezji *Pieśni o Izraelu* (1948). Ważne miejsce zajmowały czytanki i podręczniki do nauki hebrajskiego wydawane przez organizację Hechaluc-Pionier.

W latach 1947–1949 działało w Łodzi wydawnictwo „Jdisz Buch”, kontynuujące tradycje oficyny „Dos Naje Lebn”. Jego profil obejmował wszystkie rodzaje twórczości, jednak, jak zwraca uwagę Maurycy Horn, nie był zbyt urozmaicony. Wśród wydanych publikacji dominowała problematyka okupacyjna, zarówno osobista tragedia twórców, jak i martyrologia narodu żydowskiego, obecna w twórczości m.in. Izraela Aszendorfa, Isaiaha Szpigla, Abrahama Zaka. W kolejnych latach ukazały się tytuły niezwiązane z Holocaustem, m.in. baśnie Lejba Olickiego, prace krytycznoliterackie Efraima Kaganowskiego, nowele Josefa Okrutnego³⁶.

W sierpniu 1949 r. KC PZPR podjął decyzję o upaństwowieniu wszystkich instytucji podlegających komitetom żydowskim. W październiku 1950 r. powołano Towarzystwo Społeczno-Kulturalne Żydów Polskich, mające oddziały w największych skupiskach Żydów w kraju. Działalność wydawniczą prowadziły w Warszawie oficyna „Jidysz Buch” i Żydowski Instytut Historyczny.

Inni wydawcy

Powołany 24 maja 1945 r. Uniwersytet Łódzki nie posiadał własnego wydawnictwa³⁷. W 1946 r. powstawały przy UŁ koła studenckie współpracujące w ramach Bratniej Pomocy Studentów Uniwersytetu Łódzkiego. Warunki studiowania były bardzo trudne, brakowało zakładów naukowych, sal wykładowych, wykładów słuchano, stojąc i robiąc notatki na plecach kolegów. Bratnia Pomoc podjęła działalność wydawniczą w zakresie niezbędnych książek i skryptów, które rozprowadzano na wielką skalę³⁸. Podobnie postąpiły koła studentów Politechniki Łódzkiej i Wyższego Seminarium Duchownego.

³⁶ M. Horn, *Działalność naukowa i wydawnicza Centralnej Żydowskiej Komisji Historycznej przy CKŻ i Żydowskiego Instytutu Historycznego w Polsce w latach 1945–1950*, „Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego” 1985, nr 1/2 s. 128–129.

³⁷ B. Baranowski, K. Baranowski, *Pierwsze lata Uniwersytetu Łódzkiego (1945–1949)*, Łódź 1985, s. 166–167.

³⁸ Z. Rau, *Z historii powstania studenckich kół naukowych na Wydziale Lekarskim Uniwersytetu Łódzkiego*, „Annales Academiae Medicae Lodziensis” (7) 1966, s. 385–386, 387.

Wznowiło działalność przedwojenne Towarzystwo Przyjaciół Nauk, które w 1946 r. przekształciło się w Łódzkie Towarzystwo Naukowe (ŁTN) i podjęło działalność edytorską³⁹. Swoje publikacje wydawali Państwowy Instytut Książki⁴⁰ i Biblioteka Uniwersytetu Łódzkiego. Działalność wydawniczą prowadziły Miejska Galeria Sztuk Plastycznych, Ośrodek Propagandy Sztuki, muzea.

Wśród edytorów możemy wskazać m.in. Centrale Handlowe i Centralne Zarządy różnych gałęzi przemysłu (chemicznego, metalowego, papierniczego, włókienniczego i in.). Na potrzeby przemysłu włókienniczego publikacje przygotowywał Naukowo-Badawczy Instytut Włókiennictwa. Również partie polityczne PPR i PPS, a następnie PZPR, Główny Zarząd Polityczno-Wychowawczy WP wydawali swoje publikacje, które nie stanowiły jednak znaczącej części łódzkiego dorobku wydawniczego. Zwrócić należy uwagę, że Łódź nie była również ośrodkiem wydającym literaturę religijną, od 1946 r. Kuria Biskupia regularnie wydawała *Ordo Divini officii ac missarum ad usum venerabilis cleri dioecesis Lodzensis*.

Lata 1950–1956

W 1947 r. rozpoczęto reorganizację rynku książki. Prowadzenie działalności wydawniczej było możliwe po dokonaniu wpisu do państwowego rejestru wydawców. To spowodowało spadek liczby wydawców zawodowych i niemal całkowite wyeliminowanie wydawców przygodnych. Lata 1948–1950 przyniosły planowanie produkcji wydawniczej w skali ogólnokrajowej, które miało służyć upowszechnianiu kultury, nauki i oświaty. W latach 1949–1950 wyeliminowano z rynku wydawców nieuspołecznionych⁴¹; likwidacji uległy również łódzkie oficyny.

Do momentu powołania w 1951 r. tutejszego oddziału Państwowego Wydawnictwa Naukowego⁴² nie było w mieście profesjonalnej oficyny wydawniczej. Publikacje ogłaszali m.in. Biblioteka Uniwersytecka; Centralne Zarządy: Przemysłu Tkanin Dekoracyjnych, Przemysłu Skórzanego, Przemysłu Wełnianego; Łódzkie Towarzystwo Naukowe; Muzeum Etnograficzne; Państwowy Ośrodek Szkolenia Pracowników Socjalnych; Zarząd Główny Związku Zawodowego Pracowników Przemysłu Włókienniczego; Zarząd Skupu Surowców Włókienniczych i Skórzanych; Związek Samopomocy Chłopskiej. W 1954 r. działalność wydawniczą podjęła Państwowa Wyższa Szkoła Filmowa.

Profil produkcji wydawniczej obejmował publikacje łódzkich uczonych z takich dziedzin, jak biologia, chemia, fizyka, językoznawstwo, literaturoznawstwo, geografia, historia – wydawane nakładem ŁTN. Ważne miejsce w repertuarze edytorów zajmowały podręczniki dla szkół średnich i wyższych uczelni (Politechniki Łódzkiej,

³⁹ *Oficina wydawnicza „Łódzkie Towarzystwo Naukowe”: 1947–2008* [katalog wystawy], oprac. J. Mikucki, K. Ławska, Łódź 2009, s. 81–82.

⁴⁰ Por. M. Korczyńska-Derkacz, *Państwowy Instytut Książki (1946–1949) i jego rola w rozwoju bibliologii, bibliotekarstwa i kultury książki w Polsce*, Wrocław 2011.

⁴¹ S.A. Kondek, *Władza i wydawcy: polityczne uwarunkowania produkcji książek w Polsce w latach 1944–1949*, Warszawa 1993, s. 190; D. Jarosz, *Dzieje książki w Polsce 1944–1989: wybór źródeł*, Warszawa 2011, s. 16–18, 34–35; J. Muszkowski, *Życie książki*, Kraków 1951, s. 230.

⁴² Por. D. Degen, *Miodowe miesiące... : początki Państwowego Wydawnictwa Naukowego (1951–1956)*, Toruń, Łysomice 2004.

Wyższej Szkoły Ekonomicznej), np. Janusza Rakowieckiego *Drgania maszyn: zadania i przykłady* (PWN, 1951), Henryka Regulskiego *Technologia. Skrypt wg wykładów w Wyższej Szkole Ekonomicznej w Łodzi w r. akad. 1949/50* (Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, 1949). Wydawcami podręczników były: Technikum Przemysłu Jedwabniczo-Galanteryjnego, Technikum Przemysłu Dziewiarskiego, Technikum Przemysłu Włókienniczego, Zaoczne Technikum Ministerstwa Przemysłu Maszynowego⁴³, np. Józef Hryniewicz *Krosna specjalne* (Technikum Przemysłu Jedwabniczo-Galanteryjnego Ministerstwa Przemysłu Lekkiego, 1956), Jan Kordaszewski *Rozwój krajowej bazy surowcowej przemysłu włókienniczego* (Zaoczne Technikum Włókiennicze Ministerstwa Przemysłu Lekkiego, 1956).

W związku z wyborami do sejmu w 1952 r. powołano Front Narodowy (działający od 1956 r. pn. Front Jedności Narodu), organizację społeczno-polityczną realizującą cele polityczne PZPR (obejmującą związki zawodowe, partie polityczne PZPR, ZSL i SD oraz inne organizacje społeczne i społeczno-polityczne), który przygotował szereg druków propagandowych. Znalazła się wśród nich broszura Włodzimierza Stokowskiego *Walka o zdrowie Łodzi* (1952).

Ważną rolę w łódzkim ruchu wydawniczym odegrała Spółdzielnia Wydawnictw Artystycznych i Użytkowych „Poziom”, która podjęła działalność wydawniczą w 1951 r., wydając *Liternictwo dla świetlic* Stanisława Mendla i Jerzego Ossowskiego. Prezes Franciszek Hetman dążył do przekształcenia jej w profesjonalną oficynę, w 1954 r. dla Ministerstwa Kultury i Sztuki przygotował antologię *Pieśń o wyzwolonym kraju*, a w 1956 r. podjął druk książeczki dla dzieci *Skrzeczka raz sójka w borze* Marii Czerkawskiej oraz powieści *Znachor* i *Profesor Wilczur* Tadeusza Dołęgi-Mostowicza. Rozpoczęta w 1957 r. współpraca ze Związkiem Literatów Polskich zaowocowała założeniem Wydawnictwa Łódzkiego⁴⁴.

Przez 11 lat, licząc od zakończenia II wojny światowej, przygotowano w Łodzi co najmniej 1960 wol. wydawnictw zwartych, w tym organizacje żydowskie wydały 94 wol. Wydawcy ogólnopolscy nie wpłynęli na ożywienie ruchu wydawniczego w Łodzi, starali się jak najszybciej przenieść do Warszawy. Natomiast oficyny prywatne, spółdzielnie wydawnicze oraz liczne instytucje, dla których wydawanie książek stanowiło uzupełnienie podstawowej działalności, przygotowywały zróżnicowaną ofertę. Przyświecała im chęć dostarczenia czytelnikom dobrych książek, pomoc w odbudowywaniu zniszczonych przez wojnę księgozbiorów domowych, oferowały pozycje, które przed 1 września 1939 r. znajdowały się „w każdym kulturalnym polskim domu”. Przygotowywały podręczniki szkolne i akademickie, literaturę fachową, poradniki. Zamierzały dotrzeć „do wszystkich i do każdego”, uczniów, studentów, osób pracujących w różnych zawodach, gospodyń domowych i hobbystów. Aktywność i dorobek łódzkich oficyn można uznać za typowy dla lat 1945–1956. Charakteryzowało go ożywienie w latach 1945–1948, a w następnym okresie, po scentralizowaniu ruchu wydawniczego, spadek i ograniczenie profilu

⁴³ Ministerstwo Przemysłu Maszynowego utworzono 22 III 1952 r. w miejsce Ministerstwa Przemysłu Ciężkiego. Por. *Uchwała nr 169 Rady Ministrów z dnia 22 marca 1952 r. w sprawie tymczasowego statutu organizacyjnego Ministerstwa Przemysłu Maszynowego*, „Monitor Polski” 1952, nr 28, poz. 408.

⁴⁴ M. Rzadkowolska, *Oficina przy ulicy Piotrkowskiej: działalność Wydawnictwa Łódzkiego w latach 1957–1996*, Łódź 2007, s. 57.

do publikacji naukowych i specjalistycznych. Zróżnicowana oferta wydawców, prowadzących również księgarnie, mogła po 1945 r. uczynić z Łodzi ważny ośrodek edytorski. Jednak polityka centralizacyjna prowadzona przez PRL sprawiła, że ten potencjał został zmarnowany i na wiele lat ruch wydawniczy w mieście został bardzo ograniczony.

Literatura

Bromberg A., *Książki i wydawcy: ruch wydawniczy w Polsce Ludowej w latach 1944–1957*, Warszawa 1958

Rzadkowska M., *Oficyna przy ulicy Piotrkowskiej: działalność Wydawnictwa Łódzkiego w latach 1957–1996*, Łódź 2007

Siekierski S., *Książka literacka: potrzeby społeczne i ich realizacja w latach 1944–1986*, Warszawa 1992

Book publishers in Łódź in the years 1945–1956

Abstract

The article presents the activities of the book publishers in Łódź in the years 1945–1956. After the liberation from the German occupation, the city became the seat of nationwide publishers: Czytelnik, Książka, Wiedza. Private publishing houses were established by the pre-war publishers, booksellers and printers, e.g. Kazimierz Pawlak, Stanisław Jamiołkowski, Zbigniew Kozierekiewicz, Władysław Krauze. They published classics of the Polish and world literature, scientific and popular science publications and handbooks. There were also publishing cooperatives among which the SW „Polonista” – the publisher of literary studies dissertations – and Łódzki Instytut Wydawniczy that specialized in children and young adult literature, played the leading role. The publications were prepared by the numerous city institutions, e.g.: Łódź Scientific Association, the State Book Institute, the Library of the University of Łódź, the City Art Gallery in Łódź, Textile Research Institute, Military Research-Publishing Institute. Jewish publishers issued works recording Jewish martyrology, belle-lettres and writings devoted to Palestine.

From 1949 to 1950 publishers who were not socialized were eliminated from the market. Private publishers from Łódź also liquidated their companies, cooperatives were closed down or connected with the central superior structures. From 1950 to 1956 there were two professional scientific presses: Łódź Scientific Association and the Łódź Branch of the Polish Scientific Publishers. For numerous institutions book publishing was an addition to their basic activities. They published specialist literature, needed by experts working in different industry branches (cotton, rubber, leather, etc.) as well as prints for social workers. Łódź repertoire was completed by books prepared by cultural institutions, National Front propaganda publishers and Diocesan Curia's presses.

Magdalena Rzadkowska

Uniwersytet Łódzki

Katedra Informatyki i Bibliotekoznawstwa